

Valstybinės muzikos mokyklos Kaune vadovai: link konservatorijos

Judita Žukienė

Lietuvos muzikos ir teatro akademija, Gedimino pr. 42, 01110 Vilnius
El. paštas judita.zukiene@lmta.lt

1920–1933 m. veikusi Valstybinė muzikos mokykla (VMM) Kaune, tapusi profesionalių muzikų rengimo Lietuvoje tradicijos pagrindu, nuo pat pradžių buvo formuojama kaip konservatorija. Tačiau dėl šio statuso teko gerokai pasidabuoti ne tik visam būriui muzikų pedagogų ir mokinių, bet ir jos vadovams, nepaliaujamai siekusiems vieno tikslo – aukštosios muzikos mokyklos Kaune įsteigimo. Straipsnio tikslas – atskleisti Juozo Naujalis (1869–1934) ir Juozo Gruodžio (1884–1948) indėlį į muzikos mokyklos plėtrą, atveriant vadovavimo paskatas, būdus, svarbiausius pasiekimus (ir nusivylimus), pabrėžiant kryptingą darbavimąsi link konservatorijos, išryškinant ir vadovų veiklos skirtumus.

RAKTAŽODŽIAI: Juozas Naujalis, Juozas Gruodis, Kauno valstybinė muzikos mokykla, konservatorija, direktorius

Nagrinėjant Valstybinės muzikos mokyklos Kaune įkūrimo aplinkybes ir plėtros prielaidas¹, iškilo poreikis detaliau įvertinti šios mokymo įstaigos vadovų indėlį mokyklos tapimo konservatorija procese. Du muzikai – Juozas Naujalis ir Juozas Gruodis – paaukojo dalį savo kūrybinių ambicijų, energijos ir sveikatos kryptingai siekdami muzikos mokymo kokybės augimo ir aukštosios muzikos mokyklos Lietuvoje įkūrimo. Tik J. Gruodžio veikla šiuo aspektu buvo išsamiau tyrinėta², o J. Naujalis indėlis mokyklos perorganizavimo į aukštąją muzikos mokyklą procese dažniausiai apsiriboja mokyklos įkūrimo faktu ir keliais sakiniais apie veiklą.

Išanalizavus dokumentinę medžiagą Lietuvos centriniam valstybės archyve (toliau LCVA), Lietuvos literatūros ir meno archyve (LLMA), kitose institucijose³ saugomus dokumentus ir tiesiogiai susijusią literatūrą, buvo atliktas istoriškumo principais grindžiamas tyrimas. Trūkstamos medžiagos papildymas, susiklosčiusios paradigmos peržiūra ir patikslinimas įgalino parengti vertinimus ir palyginimus.

Valstybinės muzikos mokyklos Kaune vadovai: statusas ir personalijos

Visų pirma reikia aptarti, kaip konkrečiai buvo įvardijama vadovo pareigybė. 1919 m. J. Naujaliui įkūrus privačią valstybės remiamą muzikos mokyklą Kaune, jos vadovas

1 Straipsnis yra Lietuvos mokslo tarybos finansuojamo (reg. Nr. S-LIP-21-10) mokslo projekto „Valstybės muzikos mokykla (1920–1933): Lietuvos konservatorija „de facto“ dalis.

2 Ambrazas 2009: 68–79.

3 Kauno Juozo Gruodžio konservatorijos muziejaus archyve, Lietuvos muzikos ir teatro akademijos muziejuje.

nuo pat pradžių buvo vadinamas vedėju. Taip J. Naujalis pasirašo skelbime laikraštyje *Lietuva*, informuojančiame apie stojamuosius egzaminus muzikos mokykloje⁴. Taip pat nurodoma ir mokyklos suvalstybinimą patvirtinančiame švietimo ministro įsakyme⁵. Vedėjo pareigybė figūruoja ir išspausdintuose Kauno muzikos mokyklos įstatuose⁶. Pareigų pavadinimas pasikeitė patvirtinus „Muzikos mokyklos įstatymą“ (1921 11 15): „2 §. Muzikos mokyklą veda Švietimo ministerijos skiriamas direktorius“⁷ (nors dar 1922 m. sausio mėn. ministerijos dokumentuose randame senąjį, tuo metu jau klaidingą, pareigų pavadinimą⁸). Taigi, su mokyklos statusu pasikeitė ir vadovo pareigos. Su mokymu susijusius dalykus tvarkė mokytojų taryba, tačiau visi kiti rūpesčiai ir atsakomybės ilgą laiką gulė tik ant direktoriaus pečių.

Valstybinė muzikos mokykla per savo gyvavimo laikotarpį iš esmės turėjo du vadovus: vargonininką ir kompozitorių Juozą Naujalį ir kompozitorių Juozą Gruodį. Nors, jei tiksliai skaičiuosime visus, kam buvo bent trumpam ar laikinai patikėtos šios pareigos, suskaičiuosime keturis amenis. Kompozitorius ir dirigentas Juozas Tallat-Kelpša (1889–1949) mokyklai vadovavo vos trejetą mėnesių – 1920 m. rugsėjį–lapkritį. Jam pareigas patikėjo Lietuvos meno kūrėjų draugija J. Naujaliui atsisakius savo įkurtos muzikos mokyklos. J. Tallat-Kelpšai vadovaujant, kaip dažnai teigiama – jo rūpesčiu, mokykla spalio 1 d. buvo suvalstybinta. Taigi, faktiškai J. Tallat-Kelpša buvo pirmasis Valstybinės muzikos mokyklos vadovas. Muzikologas Viktoras Žadeika (1892–1972) direktoriaus pareigas užėmė tik laikinai (pirmąjį 1922 metų pusmetį), J. Naujaliui išvykus į koncertinę kelionę JAV. Tad prie VMM vadovų jo neturėtume priskirti. Nors šis muzikas daug prisidėjo prie mokyklos administravimo ir plėtros, jam 1926–1933 m. buvo patikėtos vicedirektoriaus pareigos. J. Naujalis ir J. Gruodis buvo VMM vadovais, kartu atlikusiais vizionierių ir administratorių vaidmenis, prisiėmusiais atsakomybę už Lietuvos muzikų ugdymo ateitį.

Juozas Naujalis

„Ėmiau ir įsteigiau muzikos mokyklą <...>“⁹

Juozas Naujalis buvo mokyklos sumanytojas, įkūrėjas, vadovas ir mokytojas, tapęs neatsiejama VMM dalimi. Direktorius ir mokytojas pelnė mokinių, mokytojų pagarbą ir visuomenės pripažinimą. Peržvelgus XX a. 3-iojo dešimtmečio spaudoje susiklosčiusį J. Naujaliao nuopelnų vertinimo diskursą, tenka priminti, jog labiausiai muzikas buvo gerbiamas kaip kompozitorius, dar 1924-aisiais vadintas „Lietuvos

4 Atidaroma Kaune Muzikos mokykla. *Lietuva*. 1919 02 28. Nr. 42: 2.

5 Švietimo ministerijos įsakymas Nr. 546, 1920 10 01. *Švietimo darbas*. 1920 m. lapkritis. Nr. 11: 7.

6 *Kauno muzikos mokyklos įstatai*: 3.

7 Muzikos mokyklos įstatymas 1921: 1.

8 ŠM Bendrųjų reikalų departamento sekretoriaus 1922 01 18 raštas Muzikos mokyklos vedėjui. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA)*. F. 391. Ap. 4. B. 1054. L. 171.

9 *Juozas Naujalis* 1968: 93.

muzikos patriarchu¹⁰, lietuvių „muzikos klasiku“¹¹, ir labiausiai buvo vertinamas dėl bažnytinės muzikos ir dainų kūrybos. Taip pat visuomet buvo pažymimi J. Naujalis nuopelnai lavinant vargonininkus: „Sunku buvo prieš karą rasti Lietuvoje vargonininką, kurs nebūtų nors keletą mėnesių pas J. N. studijavęs.“¹²

Sukaupta patirtis organizuojant privačius vargonininkų kursus (nuo 1894 m.), vargonininkų mokyklą (1911 m.) davė pagrindą J. Naujaliui plėsti Lietuvoje profesionalių muzikų ugdymą ir aukštosios muzikos mokyklos – konservatorijos – įsteigimo viltį. Įvairiuose šaltiniuose būtent vargonininkų kursai minimi kaip Valstybinės muzikos mokyklos įkūrimo ištakos. 1939 m. sūnus Zigmas Naujalis rašė: „Ir taip iš kelių vargonininkėlių, per vargonininkų kursus, muzikos mokyklą (prieš karą Kauno gubernatoriaus patvirtintą), per Lietuvos muzikos mokyklą <...> pasiekė J. Naujalis savo svajonės realizavimo; turime šiandien Valstybinę konservatoriją, Naujalis ilgametio rūpestingo paruošiamo darbo vaisių.“¹³

Kas skatino J. Naujalį dėti tiek pastangų dėl konservatorijos, o sumanymo nepavykus įgyvendinti – muzikos mokyklos įkūrimo ir puoselėjimo, nesunku nuspėti: tai noras suformuoti Lietuvoje profesionalių muzikų rengimo tradiciją ir suaktyvinti kultūrinį gyvenimą. Viename iš interviu J. Naujalis bent iš dalies atskleidė savo paskatas:

„Bedirbdamas bažnytinės muzikos srityje, – pasakoja, – ir besirūpindamas mūsų muzikos kultūra, jau seniai jaučiau reikalą ko nors tokio, kaip muzikos mokykla. Prietyrusių vargonininkų nebuvo, bažnytinės muzikos menas merdėjo, pagaliau ir šiaip muzikos gyvenimas buvo negyvas. Turėdamas viską prieš akis, negi galėjau sėdėti sau ramiai, susiėmęs rankas. Ėmiau ir įsteigiau muzikos mokyklą, slaptą iš pradžių. Ir dirbau. <...> Kai Lietuva atgavo nepriklausomybę, aplinkybės pagerėjo, ir vėl kibau į darbą. 1920 metais mano mokykla buvo suvalstybinta.“¹⁴

Panašu, kad steigiant mokyklą mažiausiai būta materialinių paskatų. Kaip teigė dainininkas Petras Oleka (1895–1975), vienas iš pirmųjų trijų mokyklos mokytojų, „materialinio išskaičiavimo čia visiškai nebuvo, anaip tol – kompozitorių [J. Naujalį] užgriuvo tik rūpesčiai ir skolos“¹⁵. Žinant, kad tuo pačiu metu J. Naujalis visą laiką dirbo ir Kauno katedros vargonininku, sunku suvokti, kaip šis muzikas viską suspėdavo atlikti.

Kas įėjo į direktoriaus pareigas? Iš pradžių – visa administracinė veikla, mokyklos plėtros formavimas ir mokymo kokybės užtikrinimas. Tik 1923-ųjų balandžio mėn. mokykloje leista turėti raštininką¹⁶. Pasak kelerius metus šias pareigas ėjusio

10 J. Ž. [Žilevičius] 1924: 4; A. S. [Sabaliauskas] 1926: 5.

11 Brazys 1926: 10.

12 A. S. [Sabaliauskas] 1926: 3.

13 Naujalis 1939: 262.

14 Mūsų menininkai namie. *Juozas Naujalis* 1968: 93.

15 *Juozas Naujalis* 1968: 167.

16 Valstybės kontrolės Bendrosios revizijos departamento 1923 04 04 raštas ŠM Bendrųjų reikalų departamentui. *LCVA* F. 391. Ap. 4. B. 1064. L. 106.

Antano Budriūno¹⁷, J. Naujalis „labai rūpinosi muzikos mokslo pažanga ir mokyklos bei mokinių buitinių sąlygų pagerinimu“¹⁸. Vienas svarbiausių rūpesčių buvo mokytojų kolektyvo suformavimas. Tai nebuvo lengva užduotis, nes stigo muzikos studijas užsienyje baigusių ir mokytojo darbui pasižventusių muzikų: „Naujaliui daug rūpesčių teikė ir mokytojų personalo parinkimas, nes būsimieji Kauno konservatorijos profesoriai, kaip antai: J. Gruodis, J. Bendorius¹⁹, Vl. Motiekaitis²⁰, B. Dvarionas²¹ ir kiti, tuo metu dar buvo įvairių konservatorių studentai. Kiekvieną užsienyje baigusį konservatorią muziką lietuvių Naujalis sutikdavo išskėstomis rankomis ir jam, kaip turinčiam naujesnių muzikos žinių, pavedavo svarbesnius mokslo dalykus dėstyti. Nors jo požiūris į moderniąją muziką buvo gana konservatyvus, tačiau lietuviams modernistams, einantiems į areną su naująja muzika, vartų neužkeldavo.“²²

Sunkumų kilo ne tik ieškant mokytojų. Ne visi kviečiami sutiko dirbti (Igno Prielgausko atvejis²³). Ne visi priimti mokytojai pasiliko dirbti VMM (pianistė Elena Bilminiūtė-Čiurlienė (1920–1921 m. m.), dainininkė Marija Čerkaskaja (1926 m. ruduo). Nemažai problemų kilo ir nusprendus atleisti vilčių nepateisčius mokytojus (smuikininkė Lydija Kirchner atleista 1922 12 30, pianistė Marija Bytautienė – 1926 09 01). Visą vadovavimo VMM laikotarpį J. Naujalis itin atsakingai vykdė mokyklos pedagogų atranką, netoleruodamas mokytojų prasižengimų ar nepakankamų darbo rezultatų. Stiprinant mokytojų kontingentą 1926 09 01 buvo atleisti ir pianistė Liudmila Keželytė bei dainininkas Aleksandras Kutkauskas.

VMM mokiniai nuolat jautė direktoriaus rūpestį ir globą. Kaip prisiminė Konradas Kaveckas²⁴, „J. Naujalis dalyvaudavo per visus žiemos ir pavasario egzaminus“.²⁵ Ir šis krūvis tikrai buvo didelis. Pavyzdžiui, sprendžiant iš patvirtinto egzaminų tvarkaraščio, 1921 metų birželio 4 d. vakarą J. Naujalis turėjo išklausti po dešimt Elenos Laumenskienės (fortepijonas) ir Juozo Bieliūno (dainavimas) klasių mokinių²⁶.

Direktorius nuolatos rūpinosi ir mokinių gerove. Kaip J. Naujalis domėdavosi, kur ir kaip mokyklos mokiniai gyvena, vaizdingą pavyzdį randame A. Budriūno

17 Antanas Budriūnas (1902–1966) – kompozitorius ir choro dirigentas, mokėsi VMM, 1938 m. baigė Kauno konservatorią.

18 *Juozas Naujalis* 1968: 198.

19 Jonas Bendorius (1889–1954) – vargonininkas, muzikos kritikas ir pedagogas. 1924–1933 m. dėstė VMM.

20 Vladas Motiekaitis (1896–1971) – smuikininkas ir dirigentas. 1925–1933 m. dėstė VMM.

21 Balys Dvarionas (1904–1972) – pianistas, kompozitorius ir dirigentas. 1926–1933 m. dėstė VMM.

22 *Juozas Naujalis* 1968: 198.

23 Nuo 1920 m. VMM atstovai derėjosi su Varšuvos muzikos instituto profesoriumi pianistu Igno Prielgausku (1871–1956), šiam ketinant persikraustyti į Lietuvą. Tačiau 1924 m. S. Šimkus jį perkalbėjo atvykti dėstyti Klaipėdos muzikos mokykloje.

24 Konradas Kaveckas (1905–1996) – choro dirigentas, vargonininkas ir kompozitorius. 1929 m. baigė vargonų kl. VMM.

25 *Juozas Naujalis* 1968: 205.

26 Švietimo ministerijos muzikos mokykla. 1920–1921. Kvotimai. *LCVA*. F. 391. Ap. 4. B. 1054. L. 183, 189.

prisiminimuose: „Norėdamas geriau pažinti mokinių buitines sąlygas, kartais jis užeidavo pas juos į namus, o, esant reikalui ir sušelpdavo. <...> Lankant muzikos mokyklą, antraisiais mokslo metais man pasunkėjo gyvenimo sąlygos. Sužinojęs tai, Naujalis pakvietė ateidinėti pas save kas antrą dieną pietauti. Tą su dėkingumu prisimenu ne tik dėl to, kad buvau išgelbėtas iš sunkios padėties, – Naujalių šeimoje buvau sutiktas ne kaip vargšas šelpiamas muzikos mokyklos mokinys, bet kaip svečias arba savas žmogus.“²⁷

Kuriantis mokyklai J. Naujaliui teko rūpintis viskuo: malkomis mokyklos krosnims kūrenti, muzikos instrumentų ir kito mokyklos inventoriaus įsigijimu, remontais, persikraustymais iš vieno patalpų į kitas, ir nuolatos – tinkamų muzikos mokyklai patalpų paieškomis. Be to, reikėjo spręsti finansinius klausimus: rengti biudžeto planą, išlaidų ataskaitas, mokytojų algų lapus ir kt. O dar tvarkaraščių sudarymas, pamokų paskirstymas, daugybė raštų Švietimo ministerijai ir kitoms institucijoms. „Kasdieninė kova už muzikos mokyklos kadru ir bazės stiprinimą atsiliepė Naujaliai sveikatai, prasidėjo sunkūs širdies priepuoliai.“²⁸ Apie J. Naujaliai savijautą 1925-ųjų gruodžio mėn. sužinoje iš laiško Ksaverui Strumskiui²⁹ juodraščio: „<...> dabar, senatvėje, esu paskendęs varguose su Valstybine muzikos mokykla, kaipo direktorius turiu labai daug nemalonumų, rūpesnių. Dabartiniu laiku turėti reikalą su 20 mokytojų, 280 mokinių ir visokiais naujais Švietimo ministerijos pavedimais ir direktyvomis etc., be to, dar neturint tinkamo buto (vis dar kilnojamos iš vietos į vietą), tai gal ir Tamsta pripažinsi, kad reikia stiprių nervų, norint tą viską pakelti; todėl tankiai esu paniuręs ir be ūpo.“³⁰

Jau po trijų mėnesių – 1926 m. kovo 12 d. – J. Naujalis pateikė švietimo ministrui prašymą nuo balandžio 1 d. atleisti jį iš direktoriaus pareigų. Rašte skundžiamasi, kad perėmus mokyklai visą pastatą ir pradėjus remontą, darbo padvigubėjo. „Kadangi dėliai ne nuo manęs pareinančių priežasčių Muzikos mokykloje inspektoriaus nėra, tai toliau direktoriaus pareigas eiti man fiziškai jau nebegalima.“³¹ Tuo metu problema iš dalies buvo išspręsta: jau balandžio 12 d. Ministrų kabinetas nusprendė leisti skirti Muzikos mokyklai vicedirektorių³². Tačiau ir birželio mėnesį klausimas dar nebuvo išspręstas. Besibaigiant mokslo metams (birželio 10 d.) J. Naujalis ministerijai išsiuntė prašymą paskirti vicedirektorių, nes „vasaros atostogų metu permatoma daug remonto darbų, kas reikalinga bus nuolat prižiūrėti, kad tie darbai būtų tiksliai atliekami. Gi būnant tik man vienam iš administracijos, negalėsiu nei vasaros metu nors trumpam laikui pasitraukti nuo pareigų ėjimo.“³³ V. Žadeika vicedirektoriaus pareigas pradėjo eiti

27 Vėliau A. Budriūnas priėmė J. Naujaliai pasiūlymą dirbti mokyklos raštininku (*Juozas Naujalis* 1968: 197).

28 Ten pat: 44.

29 Ksaveras Strumskis (1884–1954) – chorvedys, natų leidėjas JAV.

30 *Juozas Naujalis* 1968: 107.

31 J. Naujaliai 1926 03 12 prašymas švietimo ministrui. *LCVA*. F. 391. Ap. 4. B. 1060. L. 232.

32 *LCVA*. F. 391. Ap. 4. B. 1060. L. 198.

33 Ten pat. L. 166.

tik rugpjūčio 1 d., o rugpjūčio mėn. viduryje dar dviem savaitėms išvyko į Latviją³⁴. Tad 1926 m. vasarą J. Naujaliui neteko ilgai atostogauti.

1926–1927 m. m. pasitaikė itin įtempti. 1926 m. rudenį iškeltas klausimas dėl Kauno ir Klaipėdos (įkurta 1923 m.) mokyklų sujungimo, dėl A. Kutkausko ir L. Keželytės atleidimo mokykla kritikuota spaudoje, neskyrus finansavimo uždaryta prieš metus įsteigta pučiamųjų instrumentų klasė ir kt. Mokslo metams besibai-giant – birželio 7 d. – ministeriją pasiekė J. Naujaliao prašymas „dėl nusilpnėjusios sveikatos“ atleisti iš direktoriaus pareigų, paliekant mokykloje mokytoju³⁵. Šįkart ministerija jau ėmėsi ieškoti mokyklai naujo direktoriaus.

Juozas Gruodis

Kodėl buvo pasirinktas Juozas Gruodis, atsakymo tiesiogiai nepavyko rasti, tad galime daryti tik prielaidas. Pats J. Naujalis, matyt, nepateikė galimo kandidato, o gal jo siūlymui nebuvo pritarta. Kodėl direktoriumi nepaskirtas nuo 1926 m. rugpjūčio mėn. VMM vicedirektoriaus pareigas ėjęs V. Žadeika, vėliau tapęs Valstybės teatro direktoriumi (1935–1939 m.), taip pat nėra žinoma. Mažiau žinoma ir tai, kad J. Gruodžio kandidatūra muzikos mokyklos vadovo vietai užimti Švietimo ministerijoje buvo svarstoma ir siūloma du kartus. 1927 m. birželio 20 d., darbo teatre atsisakęs, J. Gruodis ministrui rašė: „<...> giliai apmąstęs, nutariau atsisakyt nuo suteiktos man garbės užimti vietą Klaipėdos konservatorijos direktoriaus, nes ta vieta atimtų man ne mažiau laiko, negu operos dirigento. Aš noriu ir, rodos, privalau komponuot.“³⁶

Taigi, vienu metu abiejose muzikos mokyklose atsilaisvino vadovo vieta. Kaune J. Naujalis jau metus rengėsi pasitraukti iš direktoriaus pareigų dėl silpnėjančios sveikatos. Klaipėdoje Stasys Šimkus³⁷ buvo atleistas po konflikto su mokiniais. Kaip matome iš ministerijos dokumentų, abi vietos buvo pasiūlytos J. Gruodžiui. Jam atsisakius dirbti Klaipėdoje, rugpjūčio mėn. pabaigoje išsiųstas dar vienas kvietimas:

„Maestro.

Šiuo prašau Tamstą atvykti į Švietimo ministeriją pasikalbėti dėl direktūros Kauno muzikos mokykloje.

Ji gali būti Tamstai pasiūlyta, jei Tamsta pareikš norą tai mokyklai vadovauti. Specialinio mokslo tarėjas.“³⁸

Akivaizdu, kad J. Gruodis apsilankė ministerijoje ir šįkart pasiūlymą priėmė. Kaip ir kodėl buvo priimtas sprendimas, kas buvo žadama, fragmentiškai aprašyta

³⁴ Ten pat. L. 139.

³⁵ Ten pat. L. 101.

³⁶ *LCVA*. F. 391. Ap. 4. B. 1063. L. 86.

³⁷ Stasys Šimkus (1887–1943) – kompozitorius ir dirigentas, 1923–1927 ir 1928–1930 m. – Klaipėdos muzikos mokyklos direktorius.

³⁸ *LCVA*. F. 391. Ap. 4. B. 1062. L. 110.

įvairiuose interviu su J. Gruodžiu ir atsistatydinimo 1937-aisiais prašyme. 1927 m. pavasarį J. Gruodis apsisprendė išeiti iš Valstybės operos, atsisakyti operos dirigento pareigų, vildamasis, kad gaus valstybės paramą ir galės susikaupti operos rašymui³⁹: „<...> iš teatro išėjau, daugiausia dėl to, kad man buvo duota vilties gauti stipendiją operai rašyti. Tada atostogų metu jau ruošiausi mano mėgiamam darbui. Bet pasibaigus atostogoms, vietoj stipendijos, gavau pasiūlymą eiti į muzikos mokyklą direktorium. Ką gi, gyventi reikia – sutikau.“⁴⁰

Dar rudenį J. Gruodis džiaugėsi, kad daug kuria („Dabar aš daug rašau.“⁴¹), nes atsitraukimas nuo dirigavimo ir atsiribojimas nuo kitų kompozitorių kūrinių, matyt, suteikė kūrybinių impulsų ir energijos. Tačiau šis pakilimas neilgai truko, nes vis daugiau jėgų reikėjo administraciniam ir pedagoginiam darbui. 1931 m. interviu VMM vadovas jau skundėsi: „<...> aš specializavęsis kompozicijos srity, tam reikalui net ir valdžios stipendiją gavęs⁴², aplinkybių esu verčiamas dirbti visai ne tą darbą: turiu būti ne kompozitorium, o pedagogu ir administratorium... Tas darbas taip pat yra naudingas ir aš jam pasišvenčiu, bet tada nereikia mūsų kaltinti dėl kompozitorių stokos. Kompozitoriaus darbui nėra ir negali būti etatų. Ir išeina, kompozitorius savo darbą gali dirbti tiktai grįžęs iš tarnybos, pavargęs, pogulio vietoj.“⁴³

Tą nuovargį, kad „dieną naktį būna užimta galva administracija“⁴⁴, J. Gruodis akcentavo ir po dešimties metų rašydamas ministrui prašymą atleisti iš konservatorijos direktoriaus pareigų. Šiame dokumente randame ir daugiau paskyrimo VMM mokyklos direktoriumi aplinkybių, paties J. Gruodžio atviriau aprašytų: „<...> atsisakęs nuo operos, išvykau atostogų, bet rudenį Švietimo ministerija pakvietė mane muzikos mokyklos direktorium ir vesti ten kompozicijos klasę. Buvo kalbėta, direktoriavimas mažai teuzims laiko ir energijos, kad reikės tik prižiūrėt. Bet kadangi visa atsakomybė krinta direktoriui, tai ir pasirodė, kad turiu kištis į mažiausias smulkmenas, o rūpesčių ratas kaskart didėjo.“⁴⁵

39 Tuo metu J. Gruodis gyveno šiuo sumanymu: „Aš nusprendžiau būtinai parašyti operą grynai tautiškame ūpe, bet prieiti prie jos norisi per tam tikrą modernizaciją. Šiame darbe matau savo gyvenimo prasmę ir tikslą“ (Figaro 1927: 6).

40 Alm. 1931: 3.

41 Figaro 1927: 6.

42 Vėliau J. Gruodžiui buvo paskirta stipendija operos rašymui.

43 Alm. 1931: 3.

44 *Juozas Gruodis* 1965: 113.

45 Ten pat.

Taigi, J. Gruodis 1927 m. rugsėjo 1 d. pradėjo eiti direktoriaus pareigas ir perėmė iš J. Naujalio⁴⁶ vadovavimą Kauno valstybinei muzikos mokyklai. Jis perėmė:

- Visiškai suformuotą konservatorijos reikalavimus atitinkantį mokytojų kolektyvą (28 aukštąsias muzikos mokyklas užsienyje baigę mokytojai);
- Surinktą visą administracijos komandą (direktorius, vicedirektorius, raštininkas);
- Mokinius (1927 m. rudenį VMM mokėsi 267 mokiniai ir šis skaičius iki konservatorijos įkūrimo 1933-aisiais iš esmės nesikeitė);
- Įkurtas faktiškai visas to meto konservatorijoms būdingas muzikų rengimo programos specializacijas;
- 1927 m. pavasarį pradėtas rengti konservatorių reikalavimus atitinkančias mokymo programas;
- Visą palaiptu iškovotą ir jau paremontuotą mokyklos pastatą (Maironio g. 3). Valstybinės muzikos mokyklos labui J. Gruodis nuveikė šiuos darbus:
- Toliau dėjo visas pastangas, kad mokykla būtų perorganizuota į konservatoriją: rašė raštus, koregavo mokymo programas, rengė statutą, rūpinosi konservatorijos rūmų statyba;
- baigė formuoti konservatorijos reikalavimus atitinkantį, Vakaruose muzikos studijas baigusį, moderniems pokyčiams pasirengusį pedagogų kolektyvą;
- atidarė kompozicijos klasę, kurią pats vedė, įtraukė į mokymo programą kitus studijoms aktualius dalykus (pedagogiką, estetiką).

Tik pradėjęs eiti direktoriaus pareigas, J. Gruodis „pasireiškė kaip žmogus, turintis aiškią veiklos programą ir ryžtingai siekiantis ją įgyvendinti. J. Gruodis buvo ne tik labai pareigingas, bet ir iniciatyvus vadovas, tikras jam patikėtos mokyklos šeimininkas. Su didžiausia atsakomybe jis ėmėsi organizuoti tiek mokomąjį procesą, tiek tvarkyti įvairiausių praktinius mokyklos reikalus.“⁴⁷

Be kitų nuopelnų, J. Gruodžiui priklauso ir mokyklos dešimtmečio proga išleisto leidinio tekstas, kuriame pirmą kartą įkontekstinama ir detalai apibendrinama VMM veikla⁴⁸. Jame direktorius vaizdingai nubrėžė ir tolesnių darbų gaires: 1) nustatyti tautinę muziką identifikuojančius bruožus, 2) rengti europinio lygio muzikus profesionalus, 3) plėtoti lietuvių muzikinę kūrybą link modernumo⁴⁹.

J. Gruodžiui vadovaujant įvyko ilgai laukta mokyklos reorganizacija: 1933 m. vasario 7 d. švietimo ministro įsakymu Kauno muzikos mokykla uždaryta ir atidaryta Kauno konservatorija.

⁴⁶ Pasitraukimas iš direktoriaus pareigų suteikė J. Naujaliui daugiau ramybės ir poilsio, sumažėjo darbo, bet ši pasikeitimą menininkas gana sunkiai išgyveno. Kaip rašė Zofija Naujalytė-Didenkienė, „Visą gyvenimą jis buvo pašventęs chorams, mokyklai, būdavo pilnas iniciatyvos, į jį žmonės kreipdavosi įvairiausiais klausimais, žodžiu, gyvenimas virte virė. Ir staiga – tylą, kurioje vis įkyresnė darėsi mintis – jis jau nebėra nepakeičiama muzikinio gyvenimo figūra. Jo ir kūriniai vis rečiau ėmė skambėti estradoje ir per radijo laidas“ (*Juožas Naujalis* 1968: 45).

⁴⁷ Ambrazas 2009: 72.

⁴⁸ *Valstybės muzikos mokykla, 1920–1930* [1931].

⁴⁹ Ten pat: 40.

Du vadovai – vienas kelias link konservatorijos

Su naujojo direktoriaus atėjimu 1927 m. rudenį mokykloje įvyko pokyčių, atsirado naujų veiklos krypčių, tačiau esminė kryptis – link konservatorijos – liko nepakitusi. Vadovų pasikeitimas, jų būdo ir veiklos skirtumai užfiksuoti VMM mokinių prisiminimuose. Pavyzdžiui, Birutė Damijonaitytė-Strolienė⁵⁰ yra sakiusi: „Prisimenu visada imponuojančią mokyklos direktoriaus J. Naujalio povyžą, jo globą. Direktoriaus J. Gruodžio aktyvumą, judrumą.“⁵¹ Po ramaus ir santūraus, tyliai kalbančio J. Naujalio, kurio „pasvertas kiekvienas žodis“ (Antanas Sutkus⁵²)⁵³, J. Gruodis buvo emocingesnis, energingesnis. Juliaus Gaidelio teigimu⁵⁴, „Kaip žmogus Juozas Gruodis buvo energingo būdo. Ta jo būdo savybė, kaip konservatorijos direktoriaus, teigiamai veikė kiek pedagogus taip ir klausytojus. Tas turėjo teigiamos įtakos į konservatorijos mokslo lygį. Konservatorijos klausytojams, ypač jauniems, Gruodis atrodydavo per staigus, neprieinamas, tačiau tikrumoje jis buvo labai demokratiškas ir nuoširdus.“⁵⁵

Mokyklai J. Naujalis ir J. Gruodis taip pat vadovavo skirtingai. Bent iš dalies galima palyginti komunikavimo stilių panašiai susiklosčiusiomis aplinkybėmis. 1925 m. S. Šimkui paskelbus straipsnį „Muzikos reikalai Lietuvoje“⁵⁶, kuriame sumenkinami VMM darbai ir siūloma konservatoriją steigti Klaipėdoje, J. Naujalio vadovaujama VMM pedagogų taryba ministerijai išsiuntė ir *Lietuvoje* paskelbė nuoseklų, bet gana nuosaikų atsakymą: „Kadangi p. St. Šimkus įteiktame švietimo ministerijai memorandumė <...> daugelį dalykų neteisingai nušviečia, mes, Kauno valstybinės muzikos mokyklos pedagogų tarybos nariai, laikome savo pareiga liečiančius mūsų mokyklą reikalus tikrai nušviesti.“⁵⁷

Atsakymas į S. Šimkaus memorandumą buvo pateiktas pedagogų tarybos vardu: „Kauno valstybinės muzikos mokyklos pedagogų tarybos prašomas, už ją ir save pasirašo: J. Naujalis, direktorius.“⁵⁸ Analogiškoje situacijoje, 1929-ųjų balandžio mėn., kai S. Šimkus vėl *Ryto* laikraštyje išspausdino kreipimąsi „Mano darbo kritikams“, J. Gruodis taip pat nedelsdamas atsakė viešai spaudoje. Negailėdamas kritikos S. Šimkui dėl jo „triukšmavimo“, nepastovumo ir išsišokimų, J. Gruodis atvirai savo vardu išdėstė: „Taigi su žmogum, neturinčiam pastovių pažiūrų, ne tiek darbu, kiek triukšmu žūtbūt norinčiu pasidaryt Lietuvos „Generalmusikdirektorium“

50 Birutė Damijonaitytė-Strolienė (1906–1997) – pianistė, pedagogė, 1933 m. baigusi VMM.

51 B. Damijonaitytės-Strolienės prisiminimai, p. 37. *Kauno Juozo Gruodžio konservatorijos muziejaus fondai*.

52 Antanas Sutkus (1892–1968) – teatro režisierius, 1925 m. dėstęs VMM.

53 *Juozas Naujalis* 1968: 211.

54 Julius Gaidelis (1909–1983) – kompozitorius. Mokėsi VMM, 1937 m. baigė Kauno konservatoriją.

55 Gaidelis 1948: 528.

56 Šimkus 1925: 73–79.

57 Naujalis 1925: 2.

58 Ten pat.

ir atnaujinti tuos laikus, kada pas mus už harmonizaciją 8 taktų liaudies dainos galima buvo beveik genijaus vardą įgyti, su žmogum, kuris visus muša ir pats rėkia, ginčytis nebūtų ko. Bet p. Šimkus įžeidė man pavestą Kauno valstybinę muzikos mokyklą ir aiškiai pasisakė, kad jis šios mokyklos augimui yra priešingas ir, vadinasi, trukdo. Todėl laikau savo pareiga apibūdinti Kauno muzikos mokyklos darbą.⁵⁹

Po šio straipsnio švietimo ministras Konstantinas Šakenis paprašė J. Gruodį pasiaiškinti. Išsamus situacijos paaiškinimas ir pasiaiškinimas baigiamas žodžiais: „<...> noriu dar pabrėžti, kad aš asmeniniai esu priešingas laikraštinei kovai bei polemikai ir lig šiol visiškai joje nedalyvaudavau. Jei šį kartą išėjau viešai spaudoje prieš p. Šimkų, tai tik nuoširdžiai ir atvirai norėdamas apginti man pavestą muzikos mokyklą ir jos pedagogus.“⁶⁰

VMM direktorių būdas ir vadovavimo stilius skyrėsi, nes tai buvo skirtingų kartų, kitokiose sąlygose susiformavę muzikai. Tačiau juos siejo siekis įsteigti Lietuvoje konservatoriją ir tam buvo atiduota daug jėgų. Kaip apibendrina mokyklos administracijoje dirbęs J. Bendorius, „Galiu pasakyti, kad ir Juozas Naujalis, ir Juozas Gruodis buvo iš širdies atsidavę savo darbui ir be abejo Lietuvos muzikinei kultūrai yra labai daug nuveikę.“⁶¹

Patį pokytį, kuris įvyko 1927-ųjų rudenį Kauno valstybinėje muzikos mokykloje (ir visos Lietuvos muzikos gyvenime), itin vaizdingai savo prisiminimuose įvertino kompozitorius, VMM mokinys Jonas Nabažas: „Šis vadovybės pasikeitimas buvo ne šiaip sau asmens pasikeitimas, o savotiškas revoliucinis įvykis muzikos gyvenime. Jei iki tol dominavo Naujalio-Kačanausko-Brazio ir kitų varšuvietiška-romantiška-krikščioniška pakraipa, tai po to ėmė įsigalėti Gruodžio-K. V. Banaičio-Bendoriaus-Jakubėno ir kitų leipcigiškai-naujoviška-nacionalinė kryptis.“⁶²

Iš tiesų mokyklos gyvenime 1927-ųjų rudenį įvyko ryškus pokytis, sujūdinęs nusistovėjusią tradiciją ir sąlygojęs pedagogų kartos kaitą. Su vadovų kaita galime brėžti du VMM veiklos etapus:

- 1) 1919–1927 m. – vadovaujant J. Naujaliui – mokyklos formavimas ir augimas;
- 2) 1927–1933 m. – vadovaujant J. Gruodžiui – mokymo kokybės stiprinimas ir veiklos plėtra.

Pasak muzikologo Algirdo Jono Ambrazo, „Per paskutiniuosius J. Naujalio direktoriavimo metus Kauno muzikos mokykla iš tikrųjų gerokai ūgtelėjo – kiekybiškai ir kokybiškai.“⁶³ J. Gruodžiui vadovaujant buvo pasiektas penkiolika metų Lietuvos muzikų puoselėtas tikslas – Kaune įsteigta konservatorija. Tai kryptingo institucijos vadovų ir jų suburto mokytojų kolektyvo darbo rezultatas, o visas

59 Gruodis 1929.

60 *LCVA*. F. 391. Ap. 4. B. 1087. L. 210–216.

61 V. Žadeikos laiškas V. Blūšiui. 1969 01 27: 3. *Kauno Juozo Gruodžio konservatorijos muziejus*.

62 Jono Nabažo prisiminimų rankraštis, p. 8. *Kauno Juozo Gruodžio konservatorijos muziejus*.

63 Ambrazas 2009: 71.

Valstybinės muzikos mokyklos Kaune veiklos periodas vertintinas kaip nuoseklus kelias link konservatorijos.

Gauta 2023 07 11
Priimta 2023 08 30

Literatūra

1. A. S. [Sabaliauskas]. Juozas Naujalis. *Muzikos aidai*. 1926. Nr. 1: 3–6.
2. Alm. Kodėl neturime lietuviškos operos? (pasikalbėjimas su p. J. Gruodžiu). *Lietuvos aidas*. 1931 12 28:
3. Ambrasas, A. J. J. Gruodis ir konservatorija. *Juozas Gruodis epochų sankirtose*: straipsniai, atsiminimai, dokumentai. Sud. A. J. Ambrasas. Vilnius: Lietuvos muzikos ir teatro akademija, 2009: 68–79.
4. Brazys, T. Juozo Naujalis kūryba. *Muzikos aidai*. 1926. Nr. 1: 7–10.
5. Figaro. Pas J. Gruodį. *7 meno dienos*. 1927. Nr. 9: 6.
6. Gaidelis, J. Kompozitorius Juozas Gruodis. *Aidai*. 1948 gruodis, Nr. 21: 528.
7. Gruodis, J. Lietuvių muzikos reikalu. Polemika su Stasiu Šimkumi. *Lietuvos aidas*. 1929 04 27. Nr. 95.
8. J. Ž. [Žilevičius]. Juozas Naujalis 55 met. sukakus. *Muzikos menas*. 1924. Nr. 4: 4.
9. *Juozas Gruodis*. Straipsniai, laiškai, užrašai. Amžininkų prisiminimai. Sud. A. Ambrasas. Vilnius: Vaga, 1965.
10. *Juozas Naujalis*. Straipsniai. Laiškai. Dokumentai. Amžininkų atsiminimai. Straipsniai apie kūrybą. Sudarė ir paaiškinimus parašė Ona Narbutienė. Vilnius: Vaga, 1968.
11. *Kauno muzikos mokyklos įstatai*. Kaunas: Spaustuvė A. Bako ir Mankaus.
12. Muzikos mokyklos įstatymas. *Vyriausybės žinios*. 1921 11 15. Nr. 73: 1.
13. Naujalis, J. Dėl p. St. Šimkaus memorandumo – „Muzikos reikalai Lietuvoje“. *Lietuva*. 1925 07 16. Nr. 156.
14. Naujalis, Z. Juozas Naujalis – Kauno kultūrinių dirvonių arėjas. *Muzikos barai*. 1939. Nr. 10: 262.
15. Šimkus, S. Muzikos reikalai Lietuvoje. *Muzika*. 1925. Nr. 4: 73–79.
16. *Valstybės muzikos mokykla, 1920–1930*. Kaunas: Valstybės muzikos mokyklos leidinys, [1931].

Judita Žukienė

The Heads of the State Music School in Kaunas: Towards the Conservatoire

Summary

The State Music School in Kaunas, which operated from 1920 to 1933 and laid the foundation for the traditions in the training of professional musicians in Lithuania, was formed as a conservatoire from the very beginning. However, it was not only its music teachers and pupils but also its directors, who relentlessly pursued one goal – the establishment of a higher school of music in Kaunas – and had to work hard to achieve this status.

Basically, the State Music School had two directors during its existence: the organist and composer Juozas Naujalis (1920–1927) and the composer Juozas Gruodis (1927–1933). However, we can name four persons if we count all those who occupied this position briefly or temporarily. Juozas Tallat-Kelpša, a composer and conductor, headed the school for only three months: from September to November 1920. It was under him that the school was nationalised on 1 October. Thus, Tallat-Kelpša was in fact the first head of the State Music School in Kaunas. In December, however, he gave up the administration of the school and became involved in conducting operas at the State Opera House in Kaunas. The musicologist Viktoras Žadeika was appointed an acting director (in the first half of 1922) when Naujalis was away on a concert tour in the USA. From 1926 to 1933, Žadeika was the vice-director of the school.

Naujalis was the initiator, founder, leader, and teacher of the State Music School. He became its inseparable part. The experience that he had gained in organising private organist courses (from 1894) and an organists' school (1911) provided Naujalis with the basis for the development of professional musical education in Lithuania and for the hope of establishing a higher school of music, a conservatoire. As a director, he had to take care of practically everything from the recruitment of the teaching staff, curricula development, and the quality of teaching to the search for suitable premises for the school and the purchase of firewood for the stoves. Tired of the administrative burden, he resigned as director in the spring of 1927 and stayed in the State Music School as a teacher.

Juozas Gruodis, who had already taught at the music school for a year and had given up his position as a conductor at the State Opera, was appointed director of the State Music School in the autumn of 1927. Upon taking office, he found: (1) a fully formed teaching staff that met the requirements for a conservatoire (28 teachers who were graduates of higher music schools abroad); (2) an administrative team (director, vice-director, clerk); (3) 267 students (this number remained basically unchanged until the establishment of the conservatoire in 1933); (4) virtually all established specialisms of the musical training programmes typical of conservatoires of the time; (5) the curricula, the design of which was launched in the spring of 1927 in accordance with the requirements for conservatoires, and (6) a fully functioning school building at 3 Maironio Street, which had been gradually acquired and already somewhat renovated.

As the head of the State Music School in Kaunas, Gruodis: (1) continued to make every effort for the school to be reorganised into a conservatoire: he wrote letters, adjusted the curricula, drafted the statute, and took care of the construction of the conservatoire building; (2) completed the formation of the teaching staff that met the requirements for a conservatoire: the teachers were graduates of higher music school in the West ready for changes towards modernity, and (3) established the composition class, which he taught himself, and included other subjects (pedagogy, aesthetics) relevant to the studies in the curriculum. Under Gruodis, the long-awaited

reorganisation of the school took place: by the order of the minister of education of 7 February 1933, Kaunas Music School was closed and Kaunas Conservatoire opened.

The recollections of contemporaries and statements in the press point to differences in Naujalis's and Gruodis's characters. Naujalis was reserved and 'weighed each word', while Gruodis was more emotional and energetic. They represented different generations and responded to the challenges of school administration in different ways.

After Naujalis's resignation, the institution underwent a significant change that upset the established tradition and led to a generational change of teachers. With the change of directors, we can trace two stages in the activity of the State Music School: (1) from 1919 to 1927, under Naujalis: the formation and growth of the school, and (2) from 1927 to 1933, under Gruodis: improving the quality of teaching and the expanding the scope of activities.

In evaluating the contribution of the heads of the school, we must emphasise that Naujalis and Gruodis were leaders who both played the roles of visionaries and administrators, taking responsibility for the future of Lithuanian musical education. The entire period of the State Music School in Kaunas should be seen as a steady progression towards the conservatoire.

KEYWORDS: Juozas Naujalis, Juozas Gruodis, Kaunas State School of Music, conservatoire, head of school